

کورد و وەرگرتنا پوستی ویلایه‌تا قاهیره ل سەردەمی مەمالیکان (648-923ک/1250-1517ز)

دلمان یوسف احمد و لولاف مصطفی سلیم
پشکا میژوو، فاکولتیا زانستین مروڤایه‌تی، زانکویا زاخو، هەرمیما کوردستان-عیراق

((میژوویا وەرگرتنا فەکولینیی: 19 ئەیلوولی، 2023، میژوویا رەزنامەندیا بەلافکرینی: 19 کانونا نیکی، 2023))

پوخته

کورد نیک ژ وان رەگەزان بوون ئەوین رۆلەکی بەرچاڤ د ناف دەوله‌تا مەمالیکاندا (648-923ک/1250-1517ز) د ریفه‌برنا دامودەزگەهین میریدا د گیران، و پوستی (ویلایه‌تی) نیک ژ وان پوستانیوییه کو کوردان شیای شین تپلین خو د ریفه‌برنا ویدا بجه بهین، نه‌خاسمه هندهک ژ که‌سایه‌تییین کورد پیشوخت د دهوله‌تا نه‌یویدا نه‌و کاره نه‌نجام دابوون، نه‌و ژ ی بوویه نه‌گەر پتر شارەزایی و به‌هرمه‌ندییا وان د ریفه‌برنا نه‌وی پۆستیدا ل سەردەمی مەمالیکان.

فەکولین هەول ددهت رۆلی کوردان دفی پوستیدا دیاریکەت تایبەت وان که‌سایه‌تییین کورد بین نه‌ف پوسته وەرگرتین ل باژیری (قاهره) ل سەردەمی هەردوو ماوین دەسه‌لاتدارییا مەمالیکان بین به‌حری و جەرکه‌سی، جهخت ل سەر هندهک که‌سایه‌تییین خودان شیان دفی پوستیدا هاتییه‌کرن کو رۆلی وان یی کاریگەر بوویه د کاودانین سیاسی و پشتبەستنا سولتانین مەمالیکاندا ل باژیری قاهیره‌بوو وان تایبەت د ریفه‌برنا کاروبارین دهوله‌تیدا، و وەرگرتنا شیرەت و پیشنیاریین وان و سەربورا وان د ریفه‌برنا پوستی والیدا، و گرنگترین هوزین کورد بین رۆل گیرای د فی پۆستیدا کوردین گوران بوون.

په‌یفتین سەرەکی: کورد، مەمالیک، والی، قاهیره، گورانی

پیشه‌کی

دهوله‌تا مەملوکی پتر شیان نه‌وی پوستی بدهست خوڤه‌ببنت؟ کیژ هوزا کورد پتر شیایه د نه‌وی پیا فی دا خو ببنت؟ کیژ ژ والیین کورد پتر رۆلی خو د ریفه‌برنا پوستی ویلایه‌تی ل باژیری قاهیره دیتبوو؟ نایا والیین کورد که‌نته ژیر کاودانین سیاسی بین وی سەردەمی نه‌وین ل باژیری قاهیره دهاتن رویدان؟

دفعه‌کولینیدا ریبازا خواندنه‌کا میژووپی شروڤه‌ی بو پیزانینا هاتییه‌کرن، ژ به‌رکو تومارین به‌ردهست بین ب بابەتیغه گریدایی هندهک ژ نه‌وان ب کورتی هاتینه تومارکرن، ژ به‌ر هندی پیدی ب دیڤچون و به‌راوردی ل گهل نقیسارین دییین ل سەر هەمان رویدان دکەت، مەرم ژ ی گه‌هشنته یان نیژیکیبونه ژ بوو دیارکرن ریزا پشکداریا کوردان د پوستی ویلایه‌تی دا.

فەکولین هاتییه دابه‌شکرن ل سەر پینه‌کی و سی ته وهران هەروەسا نه‌نجامین فەکولین گه‌هشتیی، دگهل لیستا ژیدمران، د ته‌وه‌ری نیکیدا باس ل باژیری قاهیره ب شیوه‌کی گشتی هاتییه کرن دیسان باس ژ پوستی والیی ژ ی هاتییه‌کرن، هەروەسا د ته‌وه‌ری دوویندا باس ژ والیین کورد ل سەردەمی مەمالیکین به‌حری (648-923ک/1250-1517ز) هاتییه‌کرن، د ته‌وه‌ری سینییدا باس ژ والیین کورد ل باژیری قاهیره ل سەردەمی مەمالیکین جەرکه‌سی (648-923ک/1250-1517ز) هاتییه‌کرن.

ل نه‌فان سالین دووماهیی گرنگیه‌کا زور ب میژوویا کوردان ل چه‌رخین نافیندا ژلایی فەکولەریین کورد هاتییه‌دان و شیایه تا رادده‌یه‌کی گه‌له‌ک باش رۆلی وان د شارستانیه‌تا نیسلامی دیاریکەن، دیسان رۆنایه‌ی داینه سەر چه‌ندین میر و که‌سایه‌تییین کورد نه‌وین پشکدارییه‌کا کاریگەر د ریکخستنا شارستانیه‌تا نیسلامیدا گیرای، گرنگییا نه‌فی فەکولینی دوی چه‌ندیایه روناهیی دئیخته سەر رۆلی کوردان ل باژیری قاهیره نه‌وا ب بنگه‌هی دهوله‌تا مەملوکی دهاته نیاسین و پشکداریا وان د ریفه‌برنا باژیری و کۆنترولکرن بارودوخین وئ.

گرنگیا بابەتی د نه‌وی چه‌ندیایه پوستی والی ژ پوستین مەزنین دهوله‌تی بوو و نه‌و که‌سی نه‌و پوسته وەرگرت که‌سه‌ک خودان شیان و جهه‌ک تایبەت هەبوو ل ده‌ف سولتانین مەمالیکان و روله‌ک مەزن هەبوو د کاروبارین دهوله‌تیدا نه‌خاسمه بین سیاسی و سەربازی، و هەبوونا که‌سانین کورد دفی پوسته‌دا و خزمەتا وان تیدا میژوویا کوردی زه‌نگین دکەت نه‌خاسمه میژوونقیس روناهیی زیده‌تر دئیخه سەر وان درویدانین دهوله‌تیدا.

ئارمانج ژ فی فەکولینی به‌رسفا چه‌ندین پرسیارین گرنگ به‌یته دان، ژ وان ژ ی: میرین کورد ل کیژ

3- پوستی والی (الولاية) ل سەردەمی مەمالیکان
ژ پوستی کارگیری بین بلند ل سەردەمی مەمالیکان⁽¹⁾ دەهاتە هژمارتن، خۆدانی وی پوستی ژ میرین خۆدانی شیران دەهاتە هەلبژارتن (القلقشندی، ۱۹۱۴، ج ۴، ۲۲) و بەخشینین ریزلینانی وەکی زەلامین دیتەر بین دەولەتی ل سەر وان دەهاتن بەخشین (ابو الفداء، د/ت، ج 4، 93)، و ب (والی) دەهاتە نیاسین ژ گەرنگترین کارین وی پاراستنا ئەمن و ئیمناهی و چاقدیری کرن ل سەر لایەنی رهوشتی و سزادانا توانباران بوو ل دەقەرین ل ژیر دەستەهلاتا وی (السبکی، 1986، ۴۰؛ دعدع، ۲۰۰۶، ۲۷-۲۸).

والی قاهیرە ژ مەزنترین فەرمانبەری کارگیری دناڤ دەولەتا مەمالیکاندا دەهاتە نیاسین، و پلا وی ژ پلین والین دیتەر بلند تر بوو و پتیریا والین قاهیرە ژ میرین طبخانه⁽²⁾ دەهاتە هەلبژارتن (القلقشندی، ۱۹۱۴، ج ۴، ۲۳؛ حسین، ۲۰۱۱، ۱۰۳) ل دەستینکا دەولەتا مەمالیکان والی قاهیرە ژ دەقەرا (قاهیرە و قرافە) بەرپرس بوو و هەمی کاروبارین وان بین کارگیری بریقەدیرن، بەلجی ل سەردەمی سولتان (الظاهر برقوق) (801-784/ک1399-1382) قەرافە⁽³⁾ ژ لای کارگیری کرە یەکەکا سەربەخۆ بقی چەندی والی قاهیرە بنتی ژ دەقەرا قاهیرە بەرپرسبوو (الصریفی، 1970، ج 1، 106؛ الناطور، 1998، 109) پشتی رووبەری باژیری قاهیرە بەرفەرە بووبە سولتان (برقوق) ئەو پینگاف هاقیت نەخاسمە کوچکرنا خەلکی یا بەردەوام بو ویری ژ ئەگەری هیرشن مەغولان بو دەقەرین وەلاتی عیراق و شامی، و داڤو ب شیوەکی باشتر کۆنترۆل ل سەر ئاکنجیا بەهتەکرن ئەو دابەشکرە چیبوو.

ژ گەرنگترین کارین والی پێ رادبوو (فەرمان ل سەر لەشکەری، فەکرن و گرتنا دەرگەهی باژیری، لیرینین ل جەین سەرۆت و پەرۆکا) (السحماوی، ۲۰۰۹، ج ۱، ۳۹۷-۳۹۸). نانکو سەرپەرشتی گشتی کاروبارین باژیری قاهیرە بوو.

1-2: باژیری قاهیرە بەری سەردەمی مەمالیکان
هەر ژ دەستینکا ئافاکرنا قاهیرە وەک پایتەخت هاتیە دیارکرن و بقی رۆلی رابوو ل سەردەمی (فاطمیان، ئەبویان و مەمالیکان) و هەتا نوکە ژ وەک پایتەخت مایە، قاهیرە ژ لای سەرکردی فاطمی (جوهر الصقلي) (م: ۳۸۱/ک ۹۹۲) هاتیە ئافاکرن پشتی دەست ب سەر مسری دا گرتی و شیبای دەولەتا ئەخشیدی ل سالا (۳۵۸/ک ۹۶۹) ژ ناڤبەت (ابن الأثیر، 1997، ج 7، 280)، و مەرم ژ ئافاکرنا فی باژیری ئەو بوو کو ببیتە سەنتەری خیلافەتا فاطمی ل ئەفریقیا، و تاییەت بوو چینا دەسەلاتدار و کارمەندی دەولەتی و سەربازین وئ بین دلسوز (المقریزی،

ژیدەرین د قەکولینی دا هاتینە بکارینان ژمارەک ژیدەرین سەرەکی کو مفایین باش ژئ هاتینە وەرگرتن، سەرباری بین لاوەکی، و ژوان ژیدەران کو پتر مفا ژئ هاتیە وەرگرتن (المقریزی) پەرتووکا وی (السلوک فی معرفة دول الملوك)، و (ابن تغري بردي) پەرتووکا وی (النجوم الزاهرة فی ملوك مصر والقاهرة)، و (ابن ایاس) پەرتووکا وی (بدائع الزهور فی وقائع الدهور)، سەبارەت ژیدەرین لاوەکی مفا ژئ هاتیە وەرگرتن (قادر محمد حسن) پەرتووکا وی (اسهامات الكرد فی الحضارة الاسلامیة)، و (کامل اسود قادر) پەرتووکا وی (دور الكورد الحضاري فی مصر والشام خلال عهد دولة المماليك الجراكسة). و ژمارەک دی بین ژیدەران کو دلستا ژیدەران ئامازە پئ هاتیە دان.

تەوهری ئیکی / ویلایەتا باژیری قاهیرە ل سەردەمی مەمالیکان

1-1: پوستی والی (الولاية)

1- پیناسا الولاية : ژ لای زمانی دەین ب مانا (السلطان)، و (الاماره) و (النصره) و (الوصایه) دەیت (الفیروزآبادی، 2009، 1420)، و ژ لای زارافی : دەسەلاتەکە دەیتە دانان بوکەسەکی بوو بریقەدیرن وریکخستنا کاروبارین وان بین نەشین ریقەبرناخویا کەسایەتی و دارایی بکە، کوبقی شیوەی دەیت کو الولاية دەسەلاتەکا شەری یە کو خۆدانی وئ دشتیت رابیت بریقەبرنا کاروبارین خەلکی وجیبەجی بکەت ب بحەزاوان یان ب زوری (الجواری، 2022، مج 18، العدد 5، 126).

۲ - جورین الولاية : دوو جورن ولایە خاصە و ولایە عامە ولایە خاصە (تاییەتی) : ئەژی ولایەت کرە ل سەر کەسانا دکاروبارین ژن خواستنی و پارە و وەقعی دا (الجواری، ۲۰۲۲، مج ۱۸، العدد ۵، ۱۲۷)، و دقیت وی کەسی هەندەک مەج دەف هەبن وەک، ژیری و رەفتار د روستی، و کەسایەتیەک بەیز دوولایەت کرنا کاروباران دا (حماد، 1994، 54).

ولایە عامە (گشتی): ویلایەتا ئیمامی مەزن و چینگرین وی، ئەژی دەسەلاتەکە دەیتە کرن بی راپرسینا وان ژ کابارین ئاینی و دونیایی بوو بەدەستەئینانا بەرژە وەندیا هەقە لاتیان وریگرە کرن ل خرابیی. (الجواری، ۲۰۲۲، مج ۱۸، العدد ۵، ۱۲۷).

3- مەرجین الولاية : ژ مەرجین پینتی ژ بو وەرگرتنا ئەفی پوستی ژوان (ژیری و خۆدان علم و مەعریفەت بیت دەمان دەمدا کەسەکی بەیز و دادپەر وەرمانە و باوەر پیکری بیت) (ابن الطقطقي، 1997، 23؛ ابن تیمیة، 1418، 17).

۱۹۹۸، ج ۲، ۵۴؛ المقریزی، 1996، ج 1، 102-103؛ اندریه ریمون، ۱۹۹۴، ۴۹-۵۰.

ل دیف نه‌خشی ئافکرنا قاهیره جهی وئ دکه‌فتیه باکورئ باژیرئ (فسطاط، عسکر و قهطائع) ئه‌وین ب پایته‌ختین وه‌لاتئ مسرئ بهری قاهیره دهاتنه نیاسین (الحارثی، ۱۹۸۸، ۳۸-۳۹)، ئەف باژیره (جوهر) ی ب شیوازکی گه‌لهک جوان ئافکر له‌ورا کوچکین وئ بوینه جهی هندئ کو هندک ژ هوزانقائین مه‌غربئ په‌سنا باژیرئ ب هوزانا بکن (الدوادی، 1961، ج 6، 142-143).

بقی چهندئ قاهیره بوویه بنگه‌هی خیلافهتی ژ لایئ سیاسی و کارگیری و دامودزگه‌هین وئ، دیسان سه‌نته‌رئ به‌لافکرنا ریچکه‌یا (نیسماعیلی) د جیهانا ئیسلامی دا ب درئژیا سه‌رده‌می فاطمی (جومار، ۱۹۸۸، ۲۸؛ دعوکور، ۲۰۱۱، ۳۶). یا خویایه ژفان زانیاریان باژیرئ قاهیره سیمایه‌کی تاییهت بخو‌فه دگریهت، که‌سانین ئاسایی نه‌شین بچنه د ناخو‌یا ویدا و ئانکجین لی، ئەف سیمایه بتر ژ دوو سه‌دهیان فه‌کیشایه ژ (۳۶۲-۵۶۷/ک ۹۷۳-۱۱۷۱ز) ونه‌هاتیه گوهارتن هه‌تا ژ ناچوونا دهوله‌تا فاطمی ل سه‌رده‌ستی سه‌رکرده سه‌لا‌حه‌دینئ ئه‌یوبی .

پشتی وهرگرتنا (صلاح الدین) ی بوو پو‌ستی و هزارة‌تی ل سالا (۵۶۴/ک 1169ز)، کو کوده‌تایه‌کا ئاشتیانه یا سه‌رکه‌فتی بوویه ژبو زفرینا وه‌لاتئ مسرئ دووباره بو ژیر دهسه‌لاتداریا خیلافه‌تا عه‌باسی، دبیت ئه‌گه‌رئ سه‌رکه‌فتنا وی یا ب ئاشتیانه بزفریت بو وان پیشه‌تین مه‌ترسیدار بین خیلافه‌تا فاطمی تاییهت د (۴۰) سالیان دوماهیی ژ ده‌می دهسه‌لاتداریئ ژ شه‌رین ناخو‌ی و ژیکه‌ه‌بوونا لایه‌نگرین وئ بخو‌فه دبیتن وه‌وکارئ هه‌فرکی لسه‌ر پو‌ستی و هزارة‌تی ئیک ژه‌وکارین گرنگ بوو بوو لاوازیوونا دهوله‌تا فاطمی، بقی چهندئ ب تتی حوکمداریا وان دناف سنووری وه‌لاتئ مسرئ دا د مینیت (سید، ۲۰۱۵، ۱۸۳؛ قاسم، ۲۰۱۵، ۲۹-۳۱). و ل سالا (۵۷۰/ک ۱۱۷۵ز) دهوله‌تا ئه‌یوبی ب وهرگرتنا دانپیدا‌نا خلیفی عه‌باسی (مستضی‌ء بالله) (566-575/ک) هاته دامه‌زاندن (ابی شامة، ۱۹۹۷، ج ۲، ۳۸۵؛ حسین، ۲۰۱۲، ۳۴۳)، ب دامه‌زاندنا دهوله‌تا ئه‌یوبی قوناغه‌کا نووی ل وه‌لاتئ مسرئ ده‌ستپیکر، نه‌خاسمه باژیرئ قاهیره ژ به‌رکو گه‌لهک گه‌ورین دبازیری دا هاتنه کرن، ب سولتان (ناصر صلاح الدین) ده‌ستپیکرو ب سولتان (معظم توران شاه) دوماهیک هات دناقه‌را سالا (۶۴۸/ک ۱۲۵۰ز).

قاهیره ل سه‌رده‌می دهوله‌تا ئه‌یوبی چوو د قوناغه‌کا نووی دا جیاواز ژ قوناغا به‌ری وی ده‌می

تیدا بوری ژ به‌رکو هه‌ر ژ ده‌ستپیکا دهسه‌لاتداریا سولتان (صلاح الدین) باژیرئ قاهیره ئه‌و سیمایی تاییهت نه‌ما ئه‌وئ ب (باژیرئ پادشایه‌تی) دهاته نیاسین (حمزه، ۲۰۱۲، ۴۱) به‌لکو بوویه باژیره‌کی به‌رده‌ست بو هه‌ر که‌سه‌کی تیدا ئانجی بیت بی جوداهی (السخاوی، 2001، 239)، هه‌ر چه‌نده به‌ری وی ئه‌و پینگا‌فه ژ لایئ و مزیرئ فاطمی (بدر الجمالی) (۴) (م: 487/ک 1094ز) هاتبوو هاقیتن ده‌می بریاردا‌ی ئاساییه له‌شکر و هیزا ده‌ریایی و نه‌رمه‌ن و هه‌ر که‌سه‌کی شیانین ئافکرئ هه‌بن به‌ین دناف باژیرئ قاهیره دا ئانجی بین و خانیا بخو‌ دناقا ئا‌فا بکن (المقریزی، ۱۹۹۸، ج ۲، ۶۰-۶۱؛ احمد، ۲۰۰۶، مج ۱، ۲۵). زیده‌باری ئه‌وا و مزیر (بدر الجمالی) کری دیار دبیت ئەف باژیره نه‌ی به‌رده‌ست بوویه بو هه‌ر که‌سه‌کی نه‌خاسمه چینا فه‌قیرا، به‌لکو مه‌رج دانا بوون و هندک ره‌گه‌زین تاییهت ده‌ست نیشان‌کریوون.

ئو گه‌ورینا ژ لایئ سولتان (صلاح الدین) ی د باژیرئ قاهیره دا هاتیه‌نه‌نجامدان باژیر به‌ره‌ف پیشه‌چوونا بیناسازی بر، هه‌تا وی راده‌یی هندک وه‌سا باژیرئ قاهیره بده‌نه نیاسین بنه‌مایئ باژیرفانی بخو‌فه نه‌دبیتیه هه‌تا سه‌رده‌می ئه‌یوبیان ژ به‌رکو سه‌رده‌می فاطمیان ب تتی سیفه‌تا ئاسیگه‌هی بخو‌فه دبیتوو بو پاراستنا خلیفه‌ی و خیزانا وی نه‌زیده‌تر (الحارثی، ۱۹۸۸، ۲۹۱) به‌لکو قاهیره ل سه‌رده‌می دهوله‌تا ئه‌یوبی گه‌لهک به‌رفره‌ه بوویه و چه‌رخه‌کی پری بیناسازی بخو‌فه دبیتوو و شینوارین ئه‌یوبیان به‌لکو شینوارین سولتان (صلاح الدین) ل باژیرئ قاهیره باشترین به‌لگه‌نه بو وئ پینه‌دانئ ئه‌وا ب باژیرئ ل سه‌رده‌می وان هاتیه دان (النبرای، ۲۰۱۲، ۳۸۰).

3-1: باژیرئ قاهیره ل سه‌رده‌می مه‌مالیکان

پشتی دهوله‌تا ئه‌یوبی هاتیه ژ ناقرن ل وه‌لاتئ مسرئ ل سالا (۶۴۸/ک ۱۲۵۰ز) ژ لایئ مه‌مالیکان باژیرئ قاهیره هه‌ر د گه‌شه‌کرنئ دابوو تاییهت پشتی دووباره و مک بنگه‌هی دهوله‌تا مه‌مالیکان یا نووی هاتیه نیاسین پاشان دگه‌هیته لوتکه‌ی و ب بنگه‌هی جیهانا ئیسلامی ده‌یته دیار کرن، ئه‌و ژ ی پشتی باژیرئ به‌غدا ئەف سیمایه ژ ده‌ستدای ژ ئه‌گه‌رئ هیرشا هولاکوی بو سه‌ر باژیری و ژ ناقرنا خیلافه‌تا عه‌باسی، له‌ورا خیلافه‌ت بو قاهیره ده‌یته فه‌گو هاستن و جارمک دی ل مسرئ ده‌یته ساخ کرن و سولتانئ مه‌مالیکا هه‌می شیانین خو مه‌زاختنه ژ بو دابینکرنا هه‌می پیدفین خیلافه‌تی داکو ب باشترین شیوه بریفه بچیت ئەف کریاره ل سه‌رده‌می سولتان ظاهر

2-2: میر (نجم الدين ايوب الكردي) (م.پ.س. 1346/ک ۷۴۶)

ل سالا (1340/ک ۷۴۰) ئەو پوستانە ژلايی سولتان (الناصر محمد ابن قلاوون) (۷۰۹-۷۴۱/ک 1340-1332ز) پي به‌خشیبوو، بو چەندین جارن هاتیه دانان وراکرن و دانان (المقریزی، 1991، ج 2، 378؛ ابن حجر العسقلانی، د/ت، ج 1، 436) والی (نجم الدين) شیبیه حەز و قیان و باوەریا خەلکی باژیری بو خو رابکیشیت، ئەف چەندە ل سالا (1342/ک ۷۴۲) دووپات بوو دەمی خەلکی داخووا زفرینا وی ژ سولتانای کرای (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۳، ۳۵۶؛ ابن تغری بردی، ۱۹۶۳، ج ۱۰، ۵۱) دیارە کو دووبارە ژ فی پوستی هاتبوو لادان ژبەرکو میژوونقیس (المقریزی) نامازە ب وی چەندی کریه ل سالا (۷۴۴/ک 1344ز) چارەکا دی بو وی پوستی فەگەر یابوو و ل سالا (۷۴۵/ک 1345ز) چارەکا دی هاتیه راکرن (۱۹۹۷، ج ۳، ۴۱۶، ۴۰۰) دووبارە ل سالا (۷۴۶/ک 1346ز) وەک والی باژیری قاهیره نامازە پي هاتیه‌کرن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۴، ۱۶) ل هەیفە رمجەبی ژ سالا (۷۴۷/ک 1347ز) ل سەر پوستی و بیلایەتی نەمابوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۴، ۳۸).

ئەگەرئ هەلبژارتنا (نجم الدين) بو پوستی والی قاهیره بو چوار جارن بو وی چەندی دزفريت کو ژ کەسانین رژد و شارەزا بوو دکاری خۆدا، ئەفە ژی بو ژیانای وی یا پینش پوستی و لایەنا قاهیره دزفريت ژبەرکو چەندین پوستین دیتەر مینا پوستی (استادار)^(۷) و پوستی والی و لایەنا (فیوم و الشرقيه) وەرگرتبوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۳، ۲۲۱، ۲۵۵)، کارکرنای د ئەوان پوستاندا پتر شارەزای و بەهرەمەندی ل دەف پەیدا کربوون، دەهەمان دەمدا ژ کەسانین هەژی پوستی و بیلایەنا قاهیره بوو، سەرباری باوەریا دەسەلاتداریا مەمالیکان بو وی و قیان و سوزا خەلکی بو وی.

ژگرنگترین رویدانین ل سەردەمی ئەوی هاتینە رویدان، ئەو بوو ل سالا (۷۴۴/ک 1344ز) کو نازاوەکا نابینی ژلايی کەسەکی بناقی (شعیب) پەیدا بوو ئەوی ب دروستکرنای گورەگی رابووی و دایە دیارکرن کو ئەو گور بوو صەحابیەکی پیرۆز و خودان کرامەت دزفريت و هەرکەسەکی نەخوشیەک هەبیت دی ساخکەت، ب وی چەندی خەلک هاتە سەردابرن و ژ رینا خودی دەرکەفتبوون و هژمارەکا زور ژ وان سەردەنانا ئەوی گوری کرن و قوربانای و سەرۆت و سامان پي به‌خشیبووون، ئەو کریارە بوو ئەگەرئ کۆمبوونا خەلکی و رۆژانە نیزیکی (۲۰۰) چرایان لی هەلدکرن، هەرۆمان هژمارەکا زور ژ

بیبەرس (۶۵۸-۶۷۶/ک) (ابن تغری بردی، د/ت، ج ۷، ۱۰۹-۱۱۱؛ Holt and other, 2008, 216). رابوونا خیلافەتی دووبارە ل وەلاتی مسری و دیارکرنای باژیری قاهیره وەک پایتەخت دبیته ئەگەر کو ئەو باژیره پتر بەرفرەه ببیت نەخاسەمە هاتنا کۆچبەرین رۆژەلاتی ئەوین ژ زولم و زورداریا مەغولان رەقین و بەری خو داینە وەلاتی مسری، ئەوا د ئارامی و ئیمنایەتی دا دژیا و دویر ژ داکیرکاری و مەترسیا مەغولان، ئەو باژیره دبیته جەئ کۆمبوونا خەلکی ژ هەمی چینا نەخاسەمە کۆمبوونا زانایین رۆژەلاتا ئیسلامی (سید، ۲۰۱۹، ۹۹)، ب ئەفی رەنگی ئاکنجین باژیری ژمارا وان زیدەدبیت د هەمان دەمدا دبیته ئەگەرئ ئافاکرنا ئافاهیان ژبو ئاکنجی بوونی لەورا میژوونقیس مقریزی دەربارە فی چەندی دبیژیت (قاهیره و مسر (فسطاط) دبنە ئیک باژیر (بلدا واحدا) ... وگەهشتە ئیک) (1997، ج 2، 62).

ئەو هەمی گورانکاریین سەر باژیری قاهیره رابوری بگرە ژ دەستەهلاتا دەولەتا فاطمی و ئەبوی مەملوکی یاخویایە پیتی ب دام و دەزگەهین کاریگەر هەبوویە تاییەت ژ دەزگەهین رێقەبرنا باژیری نەخاسەمە ل سەردەمی مەمالیکان ژبەرکو رێژەکا هەرە مەزن ژ خەلکی ل باژیری ئاکنجی بوو.

تەوهرئ دووین / والیین کورد ل باژیری قاهیره ل

سەردەمی مەمالیکین بەحری^(۹)

(۶۴۸-۷۸۴/ک ۱۲۵۰-۱۳۸۲ز)

ژ کەسایەتین کورد شیباین ئەفی پوستی ل سەر دەمی دەولەتا مەمالیک بەحری ب دەست خوڤەبیین و ژیدەرەن نامازە پي داین ئەو ژی:

۱- ۲: میر (سیف الدين ابی بکر البایری)

(م.پ.س. 1355/ک 756)

ئیکەم میری کورد ژیدەرەن نامازە پي هاتینە کرن کو بیته والی قاهیره و ل سالا (۷۳۷/ک 1337ز) ئەو پوست وەرگرتبوو (المقریزی، 1997، ج 3، 213) بەلئ دەهەمان سالدای وی پوستی هاتیه لادان (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۳، ۲۲۲) دبیت ئەو لادان ژ ئەگەرئ ناف و دەنگیا وی خراب بیت درێقەبرنا کاریدا ژبەرکو ل سالا (۷۳۸/ک 1338ز) ژ پوستی (الکشف الوجه البحري)^(۱) هاتبوو لادان و داخووا ژئ هاتیه کرن ژلايی دەستەهلاتی بەرەف دیمەشقی بچیت ژ ئەگەرئ ناف و دەنگیا وییا خراب (المقریزی، 1997، ج 3، 442).

بارودوخی كۆنترول بکەت داخواز کر چينا پيشهگەر بۆ کارين خو فهگەرن، د جييهجکرنا ئەوي برياريدا تۆندی بکارئينا هەتا رادئ نازار دانا هەندەک پيشهکاران (المقریزی، 1997، ج 4، 87-90).

هەروەسا ژ ريدانين ديتەر بين چقاکی ئەوين ل سەردەمی (علاء الدين) ی هاتينه رويدان و رۆلەکی بەرچاڤ تيدا گيراي، مينا ل سالا (1350/ک750) ب جيگيرکرنا سەرۆت و سامانی خەلکي رابوو ل باژيري قاهيره و فسطاط (مسر) بگره ژ خانوبەری و ئوتيل و کوهه، و رابوو ب مۆرکرنا ئەوين خودانين وان نه هاتينه نياسين (المقریزی، 1997، ج 4، 101-102؛ الظاهري، 2002، ج 1، 184). مەرەما سەرەکی ژ فئ پيرابووني ئەو بوو سەرۆت و سامانين خودانين وان نهاسيار بۆ گەنجينا دەولەتی بزقريت ب وئ چەندئ جارەک دئ نابورا دەولەتی بەرهف گەشه سەندئ دچيت.

ل سالا (1351/ک751) هەمی شيانين خو مەزاختن ژبو قەمراندنا ئەو ناگرئ بەر بوويه باژيري قاهيره (المقریزی، 1997، ج 4، 118) و ژگرنگترین کريارين پي رابووی ئەو بوو هەر دەمی ناگر بەر بووني ب گرنتا (الحرافيش)⁽⁸⁾ و زبندانکرنا وان رابوو داکو ئەوی ناگرئ ب دەليفه نەبينن ژبو کارين تالانکرنا و تیکدان باژيري (المقریزی، 1998، ج 2، 435) مێروونفيس (المقریزی) پەسنا گورانی کره د قەمراندنا ئەوی ناگرئ و دبیزيت: ئەو نەفینن خو بو ماوي هەيفەکی بدروستای نه دنفت داکو دوماهيی بقی کارى بينيت (1997، ج 4، 119)، هەروەسا ل سالا (1354/ک755) رۆلەکی بەرچاڤ د دیاردا زیدەبوونا ناڤا رويبارئ نيليدا گيرابوو ئەوا بوويه ئەگەرئ بن ئاڤ بوونا گەلەک دەقەرنا داکو بکیمترین زیان باژيري قاهيره نهخاسمه گەرەکا (الحسينية) ژ نەم بووني قورتال بکەت رابوويه ب دروست کرنا بەنداڤهکی مەزن و دناڤاکرنا ویدا هژمارەکا زۆر ژ داران بریوون و بکارئينا بوون (المقریزی، 1997، ج 4، 214).

ديسان رۆلەکی مەزن د ئارام کرنا باژيري قاهيره دا گيرابوو پشتي ئاراميا وئ ل سالا (1354/ک755) هاتيه تیکدان ژ ئەگەرئ ئەوي نەخوشي و ئالوزيا دناڤهرا موسلمان و مەسيحياندا دیاربووی نهخاسمه هژمارەکا زۆر ژ مەسيحيان بوونه زەلامين دەولەتی و پوستين کارگيري دناڤ دەولەتا مەمالیکاندا وەرگرتن، بقی رەنگی سەرۆت و سامانی وان زیدەبوو و د ناڤاکرنا کەنيساندا مەزاختن، دەهمان دەمدا ب چاقهکی کیم بەرخیخودانه موسلمانان ل قاهيره، ئەڤه ژى بوو ئەگەرئ دلتهنگيا موسلمانان و ناگرئ دووبەرەکی (فتنی) دناڤهرا هەردوولایاندا

شەمالکان ل دۆر هەلکرن هەتا وی رادی بۆ جەي مەترسیی و پەیداکرنا بیروبوومرين ناینی بین نەدروست، لەورا والی (نجم الدين بن ايوب) هەمی شيانين خو مەزاختن ژبوو دیارکرنا راستيا ناخفتنا شعیب و پشتي ل دویڤ چووی چ راستی بۆ نەبوون و بەر هەنگاريا ئەوي دیاريدئ کر و ئەو جە ژناڤەر و راستی بۆ خەلکي ئاشکرا بوو (المقریزی، 1997، ج 3، 401-402).

2-3: میر (علاء الدين علي بن ممدود الكوراني) (م: ب.س 1366/ک767ز)

خیزانا گورانی ژخیزانين کوردبوون ئەوين ناڤ و دەنگيا خو د بواری کارگيريدا پەیداکرئ، ب تايهت دريڤمەرنا ویلايەتا باژيري قاهيره دا، ئیکەم ئەندامی وئ خیزانی ئەوي ژیدەران نامازە پیدای و ئەو پوست وەرگرتی میر (علاء الدين) ئەوي ئیک ژ باشترین والیان هاتيه نياسين ل سالا (1349/ک749) ئەو پوست وەرگرتبوو (المقریزی، 1998، ج 2، 466) ل سەر کارئ خو بەردەوامبوو هەتا سالا (1363/ک764) (المقریزی، 1997، ج 4، 268؛ ابن تغري بردي، 1963، ج 11، 25) نیزیکی (15) سالان د فی پوستی دابوو و هەر ژ دەستپیکا وەرگرتنا پوستی ویلايەتی ب دەریخستنا (40) زبندانیا و حکمی شەری رابوو ئەوين ل دویڤ تاوانين وان بگره ژ کوشتنی و برین جئ بەجی کر بوو (المقریزی، 1997، ج 4، 69) ئەو ریدانه وەسا دەته دیارکرنا کۆ (علاء الدين الكوراني) دقيا بۆ خەلکي باژيري دیاربکەت کۆ دئ سیاسەتەکا رژد وتوند بکارئینیت ژبو پاراستنا ئارامی و ئیمنایا باژيري.

ژ گرنگترین رويدانين ل باژيري قاهيره ل سەردەمی وی جیووی و ئەوي رۆلي خو تیدا گيراي، بۆ نمونه ل سالا (1349/ک749) ژيانا نابوریا باژيري قاهيره ژ ئەگەرئ پەیدا بوونا درافئ سەختە راوستیا، ژبەرکو ئەو پارەیی تیکەلکری بوو ب (زیڤ و رصاص) هەتا وئ رادەي گەلەک ژ بازارا هاتبوونه گرتن، داکو جارەک دی ژيانا ناسایی یا باژيري قەگەرپته قە، والی داخواز کر بتنی سەردەمی ب درافئ مۆرکری بهیتە کرن و دپچوون بۆ ئەوي پروسی کر (المقریزی، 1997، ج 4، 80) هەروەسا ژيانا رۆژانه ل باژيري قاهيره پشتي توشبوونا ئەوان ب پەتایی قەگر (الابونه) راوستیا بوو ئەو پەتایا هەمی جیهان قەکر بوو ژ رۆژهلایتی هەتا رۆژناڤا، ب تايهت پشتي گەلەک ژ چينا کرێکار دەست ژکارين خو بەرداین و ب کارئ قەشارتتا مریان رابوون ئەڤه ژى بۆ ئەگەرئ بلنڤوونا بهایی کەل وپەلان و بلنڤوونا بهایی پيشهگەران داکو والی ئەوي

(بیبغا روس)^(٩) نایب حەلبی بوو ل ساڵا (٧٥٣/ک/1352ز) دژی سولتان (الملك الصالح الصالح ابن الناصر محمد) (752-755/ک/1351-1354ز) ئەف یاخیوونە مەترسیا وئ پتر لێهات پشتی گەلەک ژ میرین مەمالیک گەهشتنە ریزا لەشکەری وی ل وەلاتی شامی و باژیری دیمەشقی ژ لایب وان هاتبوو گرتن، لەورا یا فەر بوو سولتان بەرەف ویری بچیت و کۆنترولی ل سەر وئ چریسکا کودەتایی بکەت، دوی دەمیدا دلسوزی و لایەنگریا میر (علاء الدین الکورانى) بو سولتانى دپاراستنا باژیری دیاردبیت، میر (علاء الدین) هەمی شیانین خو مزاختن ژبو کۆنترولکرنا باژیری ژبەرکو ترسیان یاخیووی نەئامادەبوونا سولتانى ل قاهیرە ب دەلیقە بین و باژیری بگرن (المقریزی، ١٩٩٧، ج٤، ١٦٠-١٦٦)، و پشتی دەنگوباسی سەرکەفتنا سولتانى گەهشتیە باژیری قاهیرە میر (علاء الدین الکورانى) باژیر خەملاند و ئاهەنگ گنرا (ابن تغری بردی، 1963، ج١٠، 270-274). هەر چەندە کو سەردەمی (علاء الدین الکورانى) سەردەمەکی پری رویدان و ئاریشین سیاسى و سەربازی و چقاکی بوویە بەلئ شیا کۆنترولا وان هەمی رویدانا بکەت و ب سەرواندا زالبیت، ئەفە ژى بو شارەزای و خەمخوریا ئەوی دزفريت دکاری ویدا، دیسان دیاردبیت کو والی کورد (صلاحیات) هەبووینە دکاری خودا و شیاپە بریکا فان صلاحیاتا کارى خوو بدروستی بکەت بی کو ریگری لی بەیتە کرن، ئەف چەندە ژى وئ دگەهینیت کو ئەف والین کورد خودان شیان و ویرەک بوینە دریقەبرنا پوستی خودا

تەوهری سین/ والین کورد ل باژیری قاهیرە ل سەردەمی مەمالیکین جەرکەسی^(١٠) (٧٨٤-٩٢٣/١٣٨٢-١٥١٧ز)

رەگەزى کورد پشکداری دریقەبرنا ئەفی پۆستی دناف دەولەتا جەرکەسی دا ژى هەبوو وەک:
٣-١: میر (حسین بن علاء الدین علی بن ممدود الکورانى) (م: ٧٩٣/ک/1391ز)
 ژوان والیان دەیتە هژمارتن ئەوین شیان ل سەردەمی هەردوو دەولەتین مەملوکی (بەحرى وچەرکەسی) ئەوی پۆستی بەدەست خوڤە بینت و ب ناسناقى (حسام الدین) یی بەرنیاس بوو هەنگری پلا طەبلخانە بوو (ابن الفرات، ١٩٣٨، مج٩، ج٢، ٢٨١) ل سەردەمی دەستەهلالاتا سولتان (الملك الاشرف شعبان ابن حسین) (764-778/ک/1363-1377ز) ل ساڵا (٧٦٧/ک/1366ز) ئەف پۆستە پی بەخشیبوو (المقریزی، ١٩٩٧، ج٤، ٢٩٤؛ ابن ایاس، 1983،

رویدا و موسلمانان هیرشکرە سەر کەنەسیت وان تاییەت ئەوین ژنوی هاتینە ئافاکرن ژبەرکو ئیک ژ بەندین ریکەفتننامە ساڵا (٧٠٠/ک/1301ز) دناقیەرا موسلمان و مەسیحیاندا ئەوا ل سەردەمی سولتان (الملك الناصر محمد بن قلاوون) هاتیە کرن ئەو بو نایب چ کەنەسە بەیتە ئافاکرن ل باژیری و ب زیدەبوونا هژمارا کەنەسە رامانە کو مەسیحیان زیدە گافی ل سەر ئەوی بەندی کربوون (المقریزی، ١٩٩٧، ج٤، ٢٠١-٢٠٤؛ عبوش و باپیر، ٢٠١٧، مج٥، عدد٣، ٦٦٧).

ل ساڵا (٧٥٩/ک/1358ز) (علاء الدین الکورانى) سیاسەتەکا توند و رژد بەرامبەری ئیک ژ داب و نەریتین مەسیحیان ئەوین ل جەژنا (عید الشەهید) دەهاتە گیران ب کارئینابوو، دەمی جەژنی هەندەک ریو و رەسمین تاییەت بخوڤە هەبوون ئەوژى (کۆمبوون ل کەنەسە مەزن ئەوا دکەفتە شبرا ل سەر کەناری روبراری نیل پاشان مەسیحی رادبوون تابوتەکا یا هەلگری تیلەک ژ تەلین باب و باپیرین وان (اسلافهم) دەهافیتە دناف روبراری و وسادانە دیارکرن کو ناکا روبراری زیدە نایب هەتا ئەو تابوتە نەچیتە دناف روبراریدا) ئەگەری بەرەنگاریا والی کورد هەمبەر ئەوی جەژنی ئەو جەژنە ئیک ژ ئەگەری سەرمەکی بوو کۆ هەر سال ئارامیا باژیری پی دەهاتە تیکدان، ژبەرکو هژمارەکا زور ژخەلکی ل دور روبراری کوم دبوون و بی رهوشتی و کوشتن لی دەهاتە کرن، لەورا ژى والی ب فەر دیتە ئەوی دیاردی کۆنترول بکەت ب ریکا دەریخستنا فەرمانەکی وتیدا دیارکربوو (هەرکەسەکی ل دور روبراری کۆمبیت دئ ب ب توندترین سزا هیته سزادان هەتا رادی سیدارەدانئ).

ئیک ژ کریارین پی رابوو (تبلە) ژ تابوتی نینا دەر و ل میدانی سوت و ب وان پیرابوونین والی ئەنجامداین ئەو جەژن نەما چونکە نەریتا سەرمەکیا جەژنی هاتە سوتن (المقریزی، ١٩٩٨، ج١، ١٩٩-٢٠٢؛ ابن ایاس، ١٩٩٥، ١١٢-١١٥). نەمانا ئەوی جەژنی هەموو بو کەسایەتیا والی (علاء الدین) ی د زفريت ئەوی خەمخور و رژد دکاری خودا و پیکولکربوو هەمی شیانین خو تەرخانیکەت ژبو نەهیلانا کریارین دبنە ئەگەری تیکچوونا بارودوخین باژیری، ژبەرکو بەری وی هەولین قەدەغەکرنا ئەوی جەژنی هاتبوونە کرن بەلئ سەرکەفتن تیدا ئەنابوون، ل دویف ئەوان پیزانینین میژوونقیس (المقریزی) دپەرتووکا خو (السلوک) دیارکربن (١٩٩٧، ج٢، ٣٦٢-٣٦٣، ج٣، ٢٤٥).

ژگرنگترین رویدانین سیاسیین سەردەمی ویلایەتا میر (علاء الدین الکورانى) چیبوون یاخیوونا میر

ز) ئەوا دژی (الملك الظاهر برقوق) ی ھاتیە کەرن، پشتمی میر (حسام الدین) ی بۆ پۆستی ویلايەتا قاهیرە ھاتبوو دەست نیشان کەرن خەلکی کەیف خوشیا خۆ دەربەری (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۳۲-۲۳۴)، دووبارە ل (۱۲) ی ھەیف (شعبان) سالا (۱۳۸۹/ک/۱۳۸۹) ھاتە لادان پشتمی خۆ بەرزەکری ژ ئەگەری رویدانین سیاسی یین نەجیگیر (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۴۶)، پاشان ل (۴) رەمەزانی دەھمان سالا ئەگەریابوو ژ ئەگەری خەفەبوونا خەلکی ل ژیر کەلھا قاهیرە ب شێوەکی روون داخووا میر (حسام الدین) کربوون ژبو پۆستی ویلايەتی بقی رەنگی دووبارە بوو والی (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۵۰) خەلکی باژیری قاهیرە کەیفخوشیا خۆ ب گوتتا سترا نا بچوانترین رێو رەسم دەربەری و خۆدانین دوکانان چرا ھەلکەری و مەسیحی و یەھودی ژ کەیفخوشیا خۆ ب ھەلکەری شەمالک دەربەریبوون، ئەو رۆژ ل دەف خەلکی ب رۆژەکا خوش ناھیتە ژبیرکەرن دانابوو چونکە ب والی بوونا ئەوی دووبارە ئەمن و ئارامی و کەرن و فروتن ئەگەری باژیری (ابن الفرات، ۱۹۳۶، ج ۹، ۹۵).

حسام الدین وەک والی قاهیرە ھەتا (رۆژا ۲ ی ھەیفە صفر ژ سالا ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) مابوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۸۰) وەک پێزانین دیاردکەن بتمی د (ھەیفە صفر د سالا ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) دوو جار ھاتیە دانان و راکرن ژ پۆستی ویلايەتا قاهیرە مینا ل (۲ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھەتا (۴ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ژ پۆستی ویلايەتی ھاتبوو لادان، پاشان ژ (۵ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھەتا (۷ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) دووبارە بۆ پۆستی ویلايەتی ھاتبوو ئەگەراندن، ول (۸ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھەتا (۱۵ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھاتە لادان پاشان وەک والی قاهیرە ل (۱۶ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھەتا (۲۵ ی صفر ۱۳۹۲/ک/۱۳۹۰) ھاتبوو دانان (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۸۰-۲۸۶).

میر (حسام الدین الکورانی) دماوی (۲۵) سالاندا (۱۰) جار ھاتە پۆستی ویلايەتا باژیری قاهیرە و مرگرتبوو دانان ولادانا ئەفی والی وئ چەندئ دگەھینت کۆ سەردەمی وی یئ پری رویدان بوویە و بارو دۆخ نەیی جیگیر بوویە، بەلئ ل گەل وئ چەندئ شارەزاییا وی و فیانا خەلکی قاهیرە بۆ وی ونەبوونا جیگرەکی بۆ ئەوی ل دویف شیانین وی، دەستەھلات نەچار دبوو دووبارە ئەوی بزقرینیت فە (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۵۰، ۵؛ حسین، ۲۰۱۳، ۶۸).

ج 1 (ق 2، 39) و ل سالا (۱۳۶۸/ک/۱۳۶۷) ھاتبوو لادان ژ ئەگەری فەگۆ ھاستنا وی بۆ وەرگرتنا پۆستی ویلايەتا (فسطاط) (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۴، ۳۰۴-۳۰۵) دووبارە ل سالا (۱۳۶۹/ک/۱۳۶۹) بۆ پۆستی ویلايەتا قاهیرە ھاتبوو ئەگەریان ئەو ژێ ئەگەری نەرازیبوونا خەلکی و خۆپیشاندانان دژی والی قاهیرە (الشریف بکتمر بن علی الحسنی) (المقریزی، ۱۹۹۷، ج 4، 327-328؛ ابن ایاس، 1983، ج 1 (ق 2)، 89) بەلئ لدویف پێزانینان بەردەوام نەبوو و ھاتبوو لادان، بەلئ سالا لادانا وی نەیا دیارە بتمی میژوونقیس (المقریزی) ل ۱۲ ھەیفە (محرم) یا سالا (۱۳۷۵/ک/۱۳۷۴) نامازە ب (بکتمر السیفی (م: ۱۳۷۷/ک/۱۳۷۷)) و (فخر الدین عثمان الشرفی) وەک والین باژیری قاهیرە دایە (۱۹۹۷، ج ۴، ۳۶۱)، دیسان ل سالا (۱۳۷۸/ک/۱۳۷۷) (حسام الدین الکورانی) وەک والی باژیری قاهیرە ھاتیە نیاسین (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۳) ل دویف پێزانین د تیکستیدا میر (حسام الدین الکورانی) ل سالا (۱۳۷۷/ک/۱۳۷۶) والی باژیری قاهیرە بوو ژ بەرکو ل دەستپێکا سالا (۱۳۷۸/ک/۱۳۷۷) ھاتیە لادان ژ پۆستی پاشان دەھمان سالا جارەکی دی بۆ پۆستی خۆ فەدگەریت.

میر (حسام الدین) بۆ چەندین جار ھاتیە دانان و راکرن ژ پۆستی ویلايەتا قاهیرە، بۆ نمونە ل سالا (۱۳۷۹/ک/۱۳۷۸) دووبارە ھاتیە لادان ژ پۆستی و ھاتبوو دەستەسەرکەرن بێ زانیاریان دەربارە گرتنا وی بدەن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۳۶؛ ابن ایاس، 1983، ج 1 (ق 2)، 212) دیسان ل سالا (۱۳۸۱/ک/۱۳۸۰) وەک والی ھاتیە نیاسین و دەھمان سالا ھاتبوو لادان و دەستە سەرکەرن بەرامبەری نازادکرنا ئەوی داخووا سەرۆتەکی مەزن ژ ھاتبوو کەرن ھەتا وئ رادە جلیکین خۆ فرۆشتبوون بۆ دایینکرنا وی کۆژمئ پارە یئ ژئ ھاتیە داخووا کەرن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۷۵؛ ابن ایاس، 1983، ج 1 (ق 2)، 251).

ماویەکی درێژ پئ نەچوو دووبارە ل سالا (۱۳۸۲/ک/۱۳۸۱) بۆ پۆستی ویلايەتی ھاتبوو ئەگەراندن بۆ ماویەکی درێژ وەک والی دیمینیت (المقریزی، 1997، ج 5، 82) ھەتا (ل رۆژا ۵ ژ ھەیفە جمادی الثاني ژ سالا ۱۳۸۹/ک/۱۳۸۹) ھاتیە لادان و ل (۶) ی ھەمان ھەیفە بوو والی باژیری و ئەو پۆستە ژ لایئ سولتان (الملك الصالح حاجي بن الاشرف) (791-792/ک/1389-1390) پئ ھاتبوو بەخشین، ئەو ژێ ژبو نارامکرنا باژیری پشتمی ژ ئەگەری ئەوی کۆدەتاییا سەربازی ھاتیە تیکدان یا ب سەرکردایەتی (یلبغا الناصري) (۱) (م: ۱۳۹۳/ک/1391)

هەفکارین خۆ کر هەر کەسەک بەیتە سزادان هاریکاریا (برکە) و هفالین وی بکەت، چ ب چەکی یان خوارنی و قەخوارنی بقی رەنگی پشتی چەندین شەران رەگەزێ تورک تووشی شکەستنی ببوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۸۱-۸۳؛ ابن ایاس، ۱۹۸۶، ج ۱ (ق ۲)، ۲۵۸-۲۵۹). چونکە پشتی ئەوئ رویدانی دەستەهلاتا رەگەزێ تورک لاواز بوو هەتا دەیتە بنبرکرن و دبته دەستپیکا بناغی رەگەزێ جەرکەسی بوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۸۴) ئەو کارین میر (حسام الدین) پێ رابووی نیک ژ ئەگەزین سەرەکی بوو ژ نەما دەستەهلاتا رەگەزێ تورک و بنبرکرا وان.

سالاً (۱۳۸۵/ک ۱۳۸۳ز) کۆدەتا دژی سولتان (الملك الظاهر برقوق) ل دەمی دەستەهلاتا وی یا ئیکی ئەوا ماوی ژ (۷۸۴-۸۰۱/ک ۱۳۸۲-۱۳۹۹ز) قەکیشایی هاتبوو کرن، ژ لایئ مەمالیک (الاشرفیة) دگەل خەلیفی عەباسی (المتوکل علی الله) (۷۶۳-۷۷۹/ک ۱۳۶۲-۱۳۷۷ز)، میر (حسام الدین) دووبارە رۆلی وی دیاربوو د نەهیلانا ئەوئ پیلانگیرینیدا د گرتن و ئازاردانا پشکدارین کۆدەتایی و وەرگرتنا دانپیدانین وان ژبو دیارکرا رە و ریشالین ئەوئ پیلانگیریی (ابن حجر العسقلانی، ۱۹۹۸، ج ۱، ۲۷۵-۲۷۶).

دپسان رۆلەکی بەرچاڤ د رویدانین سیاسی ئەوین ل سالاً (۷۹۱/ک ۱۳۸۹ز) هاتینە ئەنجامدان گیرابوو، مینا ئەو شەری دنایەرا میر (یلغا الناصري) و سولتان (الملك الظاهر برقوق) چینیوی پشتی کو یلغا ژ فرمانا ئەوی دەرکەفتی و پیلان گیرای ژبو دەرێخستنا دەستەهلاتی ژ دەستی (الملك الظاهر برقوق) هەر ژ دەستپیکا پیکدانانا و شکەستنا لەشکەری سولتان، میر (حسام الدین) پشتهفانیا خۆ بو سولتان دیارکر و ب ناسی کرنا باژیری قاهیرە و گرتنا دەرگەهین وی و چیکرنا خەندەقا و هەندەک ریکین نووی رابوو (ابن الفرات، ۱۹۳۶، ج ۹، ۱، ۷۴؛ المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۲۵) بەلێ پشتی بارودۆخ پتر تیکچووی و لەشکەری (الناصری) گەهشتیه قاهیرە و دیاربوو دفی شەریدا ئەو لایەن سەرکەفتیه تاییەت پشتی سولتان (برقوق) داخووا ئەمانی ژ (الناصری) خواستی، میر (حسام الدین) خۆ بەرزە دکت گیانێ داکو گیانێ خۆ بیاریزیت ژ ئەگەری وان پێ رابووین دژی (الناصری) کرین، بارودوخیان باژیری ب تەمامی تیکچوو و هاتە تالانکرن ب تاییەت پشتی زیندانی ژ لایئ هەفکارین میر (الناصری) هاتینە ئازاد کرن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۲۷-۲۲۹)، دقان کاودانا دا خەلکی داخواز ژ میر (الناصری) کرن ل میر (حسام الدین) ببوریت و

بێ گۆمان ل دەمی ویلایەتا ئەوی بو باژیری قاهیرە چەندین رویدانین گرنگ چینیویە و میر (حسام الدین) رۆلەکی بەرچاڤ و گرنگ د وان رویدانندا هەبوویە مینا:

ل سالاً (۷۷۸/ک ۱۳۷۷ز) ژ ئەگەری زیدەبوونا ئاڤی گەلەک ژ خانین گەرەکا (الحسینیة) ل باژیری قاهیرە تووشی بن ئاڤیوونی دین بەلکو پتر ژ (۱۰۰۰) خانیا خراب بوون، میر (حسام الدین) ی هەمی شیانین خۆ مەزاختن ژبو پاراستنا گەرەکی داکو بتهمامی بن ئاڤا نەبت و کۆژمەکی مەزن یێ پارەوی بو وی گەرەکی مەزاختن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۳؛ ابن ایاس، ۱۹۸۳، ج ۱ (ق ۲)، ۱۶۵-۱۶۶).

ل سالاً (۷۷۹/ک ۱۳۷۸ز) دەنگوباسەک دناڤ خەلکیدا بە لاقەبوو وەسا دابوو خویاکرن کۆ دئ شەری مەزن دنایەرا مەمالیکاندا پەیدا ببت، ئەڤ دەنگوباسە بوو ئەگەری ئالوزی و شلەژان دناڤ چفاکی باژیری قاهیرە دا و بو کۆنترول کرنا باژیری والی (حسام الدین) رابوو هژمارەکا ژ تاوانبارین زیندانکرن کوشتن و ل گەرەکی قاهیرە هاتنە گیران ل گەل وی چەندی گازی دکر ئەڤە سزایی هەر کەسەکی یه یێ باس ژ تشتەکی بکەت ب ئەویڤە نەیی گریدای بیت و مایێ خۆ تیدا بکەت "هەذا جزی من یکنر فضوله، ویتکلم فیما لا یعنیه" (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۹؛ ابن ایاس، ۱۹۸۳، ج ۱ (ق ۲)، ۲۰۳).

باژیری قاهیرە ل سەردەمی ویلایەتا (حسام الدین) ی تووشی گەلەک پیلان و فتنە و کۆدەتایی سەربازی ببوو ئەوین میرین مەمالیکان پێ رابووین و والیی ناڤیری ژوان رویدانان یێ دویرنەبوو بەلکو گەلەک جارن دکەڤتە ژیر کارتیکرنا وان و دبوونە ئەگەری دانان و لادانا ئەوی ژ پۆستی ویلایەتی هەتا ل دوامی گیانی خۆ ژ دەستدای ژ ئەگەری وان رویدانا، و بو دیاریکرنا رولی حسام الدین درویدانین سیاسەتا وی سەردەمی دا بقی شیوهی بوو ژ گرنگترین رویدانین سیاسی یێن سەردەمی وی:

کۆدەتایا سەربازی ئەوال سالاً (۷۸۲/ک ۱۳۸۱ز) ل سەردەمی سولتان (الملك المنصور علي ابن الاشرف شعبان) (۷۷۸-۷۸۳/ک ۱۳۷۷-۱۳۸۲ز) ژ لایئ مەمالیکین بەحری ب سەرکیشیا میر (برکە الجوبانی)^(۱۲) دژی مەمالیکین جەرکەسی ب سەرکیشیا میر (برقوق) ل دور دەستەهلاتی، میر (حسام الدین) د فنی دۆبەرەکییدا پشتهفانیا میر (برقوق) ی کربوو لەورا ژ جارەک دی وەک والی قاهیرە هاتە دانان و هەر ل دەستپیکا وەرگرتنا پۆستی ب هەندەک پێ رابووین بەمز رابوو ژبو کۆنترولکرنا باژیری ئەو ژ (گرتنا دەرگەهین قاهیرە، وڤەکرنا بازارین چەکی و برنا هەموو چەکی وان و داخواز ژ

(المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۵۰) دقان ریدانادا میر (منطاش) ژ سوز و پەیمانین داینە مەمالیک (الظاهرية) لئقە بوو و داخواز ژ والیی قاهیرە میر (حسام الدین) کر دیفچوونا وان بکەت و دەستەسەریکەت (ابن تغری بردی، ۱۹۶۳، ج ۱، ۳۴۳) ئەوا بو ئەگەرئ میر حسام الدین گیانی خۆ ژ دەست بەدەت ل سالا (۷۹۳ک/۱391ز) کو ل خوارئ ب وردی هاتیە باسکر.

ل دەست پینکا سالا (۷۹۲ک/۱390ز) دووبارە چریسکا دو بەرەکی و شەری دنایەرا مەمالیکان دیار بوو ل دور دەستەلاتی و بوونە دوو چەپەر، چەپەرەک ل شامئ ب سەریکیشیا (الملك الظاهر برقوق) بوو و چەپەرئ دیتەر ل وەلاتئ مسرئ ب سەریکیشیا سولتان (الملك الحاجي بن الملك الاشرف شعبان) و میر (تمر بغا الأفضلي منطاش) بوو، دوان رویدانادا میر (حسام الدین) پشتهفانیا سولتان (الملك حاجي) و میر (منطاش) کربوو، و دەست بگرتنا لایەنگرین (الملك الظاهر برقوق) کربوو، هەتا گەهشتیە وئ رادئ گازیکر هەر کەسەکی ئیک ژ مەمالیکین (الظاهرية) رادەستبکەت دئ کوزمئ (۱۰۰۰) دەرەما دەتئ (ابن تغری بردی، ۱۹۶۳، ج ۱، ۳۶۶)، سەرەرایئ سەریکەفتنا (الملك الظاهر برقوق) ل دووماهیا وان پینکادان و شەران نەخاسە شەری دووماهیئ بەلئ دەنگوباسەکی نەراست گەهشت باژیری قاهیرە و تیدا دیار کربوو کو (الملك الظاهر برقوق) بی شکەستی و ژبەر وی دەنگوباسی میر (حسام الدین) ی کەیف خوشیا خۆ دەریری ئاهەنگ گیرا و سفەرەکا خوارئ (ولیمە) دانابوو (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۷۸) پاشان باژیری قاهیرە کەتە ژیر کۆنترولا لایەنگەرین (الملك برقوق) و والی (حسام الدین) رهفی داکو گیانی خۆ بیاریزیت (ابن خلدون، 1981، ج 5، 559؛ الصیرفی، ۱۹۷۰، ج ۱، ۲۸۹) ژبەرکو مەمالیک (الظاهرية) سوزا کوشتننا ئەوی دابوون ژ ئەگەرئ ئەوئ سەرەدەریا خراب ئەوا ل سەرەدمئ میر (منطاش) هەمبەرئ وان ئەجامدای.

بەلئ مەزنی مەمالیک (الظاهرية) میر (بطا بن عبدالله الطولوتمری الظاهري) (م: 794ک/1392ز) لئ بوری و وەک والیی باژیری قاهیرە هاتە دانان، و داخواز ژیکر مەمالیکین (الاشرفية) دەستەسەریکەت (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۸۱؛ العینی، 2002، 296؛ ابن تغری بردی، ۱۹۶۳، ج ۱، ۳۷۷) یا دیارە میر (بطا) چ کەسئ دیتەر ژ ئەوی هەژبەر نەدیتینە بو ب ریفەرننا ئەوئ پۆستی و دزانی گۆمان تیدا نینە میر (حسام الدین) ی دی باشتەین شیوە کارئ خۆ بجه ئینت، هەر ژ ناخفتنا میر (بطا) یا دیار بوو دەمئ

دووبارە بو پۆستی ویلايەتی قەگەریت داکو بارودوخئ باژیری بەینە کۆنترولکرن بقئ یەکی میر (الناصري) نەچار بوو دووبارە میر (حسام الدین) وەک والی بزفرینتەقە و ب زیرەکی ورژدیا خۆ باژیر هات ئارام کرن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۳۴) دیسان هەمی شیانین خۆ ژ بو گرتنا (مەمالیکین الظاهرية) مەزاختن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۳۷) دەهەمان دەمدا کار ل سەر بو قەدیتنا سولتان (برقوق) هاتەکرن کو ئەوی پستی شکەستئ خۆ بەرزەمکری (ابن الفرات، ۱۹۳۶، ج ۹، ۱، ۱۰۲؛ ابن تغری بردی، 1963، ج 11، 323).

دەهەمان سالدای پستی سولتان (برقوق) بەرزەمبوی ناکوکی دنایەرا میر (یلغا الناصري) و میر (تمر بغا الافضلي) یئ بەرنیاس ب (منطاش) (م: 795ک/1393ز) ل دور دەستەلاتئ پەیدا بوو، چونکە منطاش هەست پیکر هیزا (الناصري) یا بەرفرەه بووی و هەموو کاروبارین دەولەتئ ئەو ب ریفەدبەت ژبەر هندی ل ژیر فرمانا وی دەرکەفت، میر (الناصري) ناگەه ژ کریارین میر (منطاش) هەبوو و هەولدا ئەوی دەستەسەریکەت بەلئ پیلانا وی سەرەکەفت، و ئەو رویدان بوو دەستپینکا پینکادان هەردوو لایان و میر منطاشی هیرش کرە سەر کەلەئ، و میر (حسام الدین) داکو باژیری قاهیرە ژ ئەوئ هیرشی بیاریزیت دەرگەهین باژیری گرتن، و ب تیر و کفانا لەشکەرئ منطاشی پاشقە برن، و کار ل سەر گرتنا لایەنگەرین میر (منطاش) ی کر بەلئ چوونا گەلەک ژ مەمالیک (الظاهرية) والاشرفية) بو چەپەرئ منطاش پستی سوز داین وان ب دابەشکرنا دەرەبەگایەتیا (اقطاع) ل سەروان و دەهەمان دەمدا سوز دا مەمالیکین (الظاهرية) سەریکیشئ وان (برقوق) ی نازاد بکەت، میر (حسام الدین) خو بەرزەمکری و سەزانی پینکولین پارستنا باژیری بی مفاوون و سەرناگریت پستی هژمارەکا سەربازا خیانەت ل میر (الناصري) کرین، و پستی شەرو پینکادانین بەردەوام (منطاش) سەردکەفت و میر (یلغا الناصري) هاتە زیندانکرن (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۵، ۲۴۴-۲۴۸؛ ابن تغری بردی، 1963، ج 11، 333-340).

راستە (منطاش) سەریکەفتن بەدەستخو قە ئینان، بەلئ نەشیا ژ لایئ کارگیری سەریکەفتنئ بینیت بەلکو بارودوخئ باژیری پتر تیک چوون و زیانین هەرە مەزن ب باژیری کەفتن، و نەشیا ئەوان کاودانا کۆنترول بکەت هەتا وئ رادەی خەلکئ ژی داخواز کر میر (حسام الدین) دووبارە بو پۆستی ویلايەتی قەگەریت ئەوی داخوازا وان بجهئینان و ب ریزەرسەکی مەزن وەک والی هاتبوو دان

شیاینه بو ماوهیهکی گەلەک درێژ ئەو پوستان دەستێ وان دا بوو ئەقە وئ چەندێ دگەهینت کو خودان شارەزایی بوون دیسان جەئ باومریا سولتانین مەملوکی بوون.

چوار: ل گورە پیزانینا والین کورد شیاینه خو هەمبەری ئەوان بارودوخا بگرن ئەوین باژیری قاهیرە ل وی سەردەمی توش دبووی بەلکو شیاین ب باشترین شیواز چارەسەر بکەت تا وی رادەئ گەلەک جارن خەلکی باژیری خو داخواز کرینه کو ئەو ببەنە والی و دەستەلاتی ل وان بکەن.

پنج: ئەو والین کورد بین ئەف پوستانە وەرگرتین د دەسوز بوون دکاری خودا و هەردەم دخەمتا خەلکی قاهیرە بووینە و بەهەمی شیانتیت خوو هەول داینە ئارامیا فی باژیری پیاڕین، و خەمتا وی بکەن دەهەمی بیاقین ژیان، هەر ژبەر فی چەندێ فیانا خەلکی وی بدەسوخو ئەینا، سەرباری وی چەندێ کەساتیا وان بەیزبوویە و شیاینه کونترولی ل سەر بارودوخان بکەن ل قاهیرە نەخاسەمە دوی سەردەمی کو ئالوزین گەلەک هەبووینە دکاروبارین سیاسی بین دەولەتی.

پەروا:

(¹) مەمالیک: ژلایی زمانیقە مەرم ژئ ئەو بەندە ئەوئ بابی وی ئازادە، بەلکی ئەو بی هاتییه گرتن (ابن منظور، 1414هـ، ج 10، 493). ژلایی زاراقیقە ب تاییهت رامانا وی د میژوویا ئیسلامیدا مەرم ژئ ئەو بەندین سپینە ئەوین ب ریکا کرین و فروشتنی وەک ئیخسیر د گەهشتنە وەلاتی مسر و شامی (الزبیدی، 2001، ج 25، 357؛ نوره، 2018، 13).

(²) طبلخانە: زاراقەکە ژ دوو پەیقا پیک دەهیت (طبل) داھول و (خانە) خانی، هەلگرتی وی بەرپرسە ژ (40) سواران و ھندە جارن دبنە (70-80) سوار دبیت ھندە جارن ھژمارا وان زیدەتر یان ژئ کیمتر لی بیت. (القلشندی، 1914، ج 4، ص 15؛ حلاق و صبایغ، 1999، ص 145).

(³) قرافە: مەرم ژئ گورستانا خەلکی وەلاتی مسریە پشتی ھنگی بەرفەھ بوویە و ئاقاھیی لی هاتیینە ئافاکرن و گور و مەزارین کەسانین چاک لی هەینە (یاقوت الحموی، 1995، ج 4، 317).

(⁴) بدرالجمالی: (ابو القاسم احمد بن بدر الجمالی) ئیک ژ سەرکرە و وەزیرین بناف و دەنگ بین فاطمیان ل وەلاتی مسری بوو، ل سالا (405/ک/1014ز) ژدایک بوویە ژ رەگەز نەرمەن ول سالا (487/ک/1094ز) دژی هەشتی سالییدا وەغەرک (الذہبی، 1993، ج 33، 236-238).

(⁵) مەمالیکین بەحری: ژ لایی مەلک (صالح نجم الدین)ی هاتیینە دروستکرن ب مەمالیک بەحریە هاتنە

سەردەم بیت ب خەمخوری کاری خو و راستگویی هاتیینە نیاسین.

2-3: میر (بهاء الدین باد الکردی)

میر (بهاء الدین باد الکردی) پوستانی ویلایەتی ل سالا (1380/ک/781ز) وەرگرتبوو بەلکی ژ ئەگەری لایەنگەریا وی بو میر (برکە الجوبانی) دژی (برقوق) ل سالا (1381/ک/782ز) دەهیتە لادان ئەوا بەری نوکە ئامازە پی هاتیینە دان (المقریزی، 1997، ج 5، 75، 82؛ عبوش، 2010، 300). گەلەک جارن میرین کورد دبوونە قوربانینی ئەوان دوبرەمکیان و ئەگەر لایەنی هەفدژ سەرکەفتبا ئەو دەتە لادان.

3-3: میر (شهاب الدین احمد بن اسد الھذبانی الکردی)

ل سالا (1400/ک/802ز) ئەو پوستان وەرگرتبوو، بەلکی دەھمان سال دا هاتبوو راکرن (المقریزی، 1997، ج 6، 18-19؛ الصیرفی، 1971، ج 2، 46-47) ژیدەرا زیدەتر پیزانین ل سەر ئەقی میری نەداینە بنتی میژوونقیس (المقریزی) بو سی جارن ئامازە پی دەت د پەرتوکا خو دا (السلوک) وەک خودان پوستان (1997، ج 5، 457، 6، 5، 18) جورە فەشارتنەکی ل سەر ئەگەری لادانای وی باھەیی و ژیدەری میژوویی ئەوین بەردەست ئامازە پی نەداینە (قادر، 2014، 46).

نەجام

پشتی ب دووماھیک هاتنا فەکولینی ئەف نەجامین لخوای هاتنە دیارکرن: ئیک: کوردان رۆلەکی دیار و کاریگەر د رێقەبرنا باژیری قاهیرە دا هەبوویە بەلگە ژئ ل سەر چەندین والین قاهیرە ژ کوردان دەتەنە هەلبژارتن، ئەقە ژئ بو شارەزایی و بەھرمەندیا وان کەسایەتیا دزقریت ژبەرکو پوستانی ویلایەتی ژ پوستان هەرە گرنگ بوو و هەر کەسەکی نەشیا ئەوئ پوستانی بەدەست خو فە بینت.

دوو: گەلەک جارن دانان و لادانا میرین کورد ژ ئەگەری ئەوان ھوکاران بوویە ئەوین باژیری قاهیرە تیدا دبوری بگرە ژ لایەنی سیاسی و وکارگیری لەورا ژئ وەسا هاتە تیبینی کرن کو ھندەک ژ والین کورد بو چەندین جارن هاتیینە دانان و راکرن ژ پوستانی ل دویف کوردانین سیاسی ئەوین وەلات تیدا دژیا ل وی سەردەمی و وەک یابەنیاس دەولەتا مەملوکی ژلایی سیاسی نە یا جیگر بوو.

سی: ھوزا گوران یاکوردی پتر ژ هەمی ھوزین دبتر بین کورد ئەوین ل وەلاتی مسری ئاکنجی رۆلی خو د ئەقی پوستانی دا دبیتە و ئەندامین ئەوئ ھوزی

(¹⁰) مہمالیکین جہرکھسی: ب چہرکھسی یان ژری برجی دھینہ نیاسین ژبہر ٹانکجیبوونا وان ل کھلہا جہہل ل قاہیرہ دہستینکا دیاربوونا مہمالیکین برجی بؤ سہردہمی سولتان قلاون دزفرین، پشٹی ہژمارہکا زور ژوی رہگزی دکریٹ (المقریزی، ۱۹۹۸، ج ۳، ۱۳۲)

(¹¹) یلبغا الناصری: یلبغا بن عبداللہ الناصری، ٹیک ژ میرین مہزن بین دولہتا مہمالیک بوو، بؤ ماوہیہکی دہستہلات ل ولاتئی مسری کرپوو، دیسان نوینہراتیا دیمہشقی و حہلبئی کرپوو، ل سالآ (۱۳۹۳/ک۷۹۳ز) ہاتبوو کوشتن (ابن حجر العسقلانی، ۱۹۹۴، ج ۱، ۴۳۱).

(¹²) برکۃ الجوبانی: برکۃ بن عبداللہ الجوبانی العینی الیلغای، ہمدوست و ہمدوبندئی وی (رفیق الملک الظاہربرقوق) بوو، ل سالآ (۱۳۸۲/ک۱۳۸۱ز) ل باژیری ٹسکندہریہ ہاتبوو کوشتن (ابن تغری بردی، ۱۹۸۳، ج ۱، ۱۸۹).

(¹³) زیندانا شہمائیل: دکھیتہ ب رہخ دہرگہہی زویلہ ل باژیری قاہیرہ، و ب ناقی (سجن متولی القاہرہ) دیسان ب ناقی (سجن ارباب الجرائم) ہاتیہ نیاسین، ہاتیہ ٹافاکرن ل سہردہستی والی قاہیرہ میر عہلمہمدین شہمائیل ل سالآ (۱۲۱۵/ک۱۲۱۸ز). بزقرہ (القسطی، ۲۰۱۲، ۲۸).

(¹⁴) البرقوقیہ: ژلابی سولتان (الظاہر برقوق) ی ل سالآ (۱۳۸۶/ک۷۸۸ز) دناقہرا ہمدوو کوچکا ل باژیری قاہیرہ ہاتیہ ٹافاکرن (السیوطی، ۱۹۶۸، ج ۲، ۲۷۱).

نیاسین ژبہرکو ل کھلہا (روضہ) ل سہر رووباری نیل ٹانکجیبوون و ماوی دہستہلاتا وان د ناقہرا سالین (۶۴۸-۷۸۴/ک۱۲۵۰-۱۳۸۲ز) بوویہ (المقریزی، ۱۹۹۷، ج ۱، ۴۴۱) ژ رہگزیں جیاواز پیکدہاتن وکی (ترک، مہغول، تہتار، خوارزمی و... ہند) (قاسم، ۲۰۱۵، ۳۳).

(¹⁵) الکشف الوجہ البحری: ٹیک ژ پوستین کارگریہ خودانی وی پوستی چاقڈیرہ ل سہر دہقہرین ولاتئی مسری ٹہوین ہریمی دکھل دہریای ناوہراست مینا (القلیوبیہ، الدقہلیہ و المنویہ) (القلشندی، ۱۹۱۴، ج ۳، ۴۰۲، ج ۴، ۲۵).

(¹⁶) استادار: ژ پوستین کارگری ولہشکریہ (الحریبہ) بوو، خودانی فی پوستی بہرپرسہ ژ خانین سولتان بگرہ ژلینانگہہ وقہخارن وخزمہتکار (غلمان) و دریفہرنا تیچوونین وان یی ٹازاد بوو (العمری، ۱۳۴، ۱۹۸۸؛ القلقشندی، ۱۹۱۴، ج ۴، ۲۰).

(¹⁷) الحرافیش: ژہیفا حرفوش یاہاتی مہرم ژئی کیمترین چین ژ چینا گشتی مینا (خازخازوک و دزیکہر و بین بی مال) ٹہوین ب کاری دزی وریگریی رادبوون (السیوطی، ۱۹۹۴، ۳۸؛ برکات، ۲۰۲۱، ۳).

(¹⁸) بیغا روس: میر سیف الدین بیغا روس الاشرفی، پوستی جیگری دہستہلاتی ل ولاتئی مسری وەرگرتبوو، دریفہرنا ٹہری نافودہنگیہکا ہمرہ باش ہبوو و حہز و فینا خہلکی بؤ خو راکیشابوو، ل سالآ (۱۳۵۴/ک۱۳۵۳ز) ل حہلبئی دہاتہ کوشتن و سہری وی بؤ ولاتئی مسری ہاتہ فریکرن. بؤ پتر پیژانینا بزقرہ بؤ (الصفدی، ۱۹۹۸، ج ۲، ۸۶-۹۵).

خشتہ بنافی والین کورد ل قاہیرہ ل سہردہمی مہمالیکان (648-923ھ/1250-1517ز)

ناقہ والی	میژوویا دانانی	میژوویا راکرنی	کیژ سہردہمی مہمالیکان
میر (سیف الدین ابی بکر البایبری) (م: 1355/ک756ز)	(1337/ک737ز)	(1337/ک737ز)	سہردہمی مہمالیکان بحری
میر (نجم الدین ایوب الکردی) (م: پ.س. 1346/ک746ز)	(1340/ک740ز)	(1342/ک742ز)	=
	(1342/ک742ز)	(1342/ک742ز)	
	(1344/ک744ز)	(1345/ک745ز)	
	(1346/ک746ز)	(1347/ک747ز)	
میر (علاء الدین علی بن ممدود الکردی) (م: ب.س. 1366/ک767ز)	(1349/ک749ز)	(1363/ک763ز)	=
میر (حسین بن علاء الدین علی بن ممدود الکردی) (م: 1391/ک793ز)	(1366/ک767ز)	(1367/ک768ز)	=
	(1369/ک770ز)	نہ یا زانبارہ	
	(1376/ک777ز)	(1377/ک778ز)	
	(1377/ک778ز)	(1378/ک779ز)	
میر (بہاء الدین باد الکردی)	(1380/ک781ز)	(1381/ک782ز)	=
میر (حسین بن علاء الدین علی بن ممدود الکردی) (م: 1391/ک793ز)	(1381/ک782ز)	(1389/ک791ز)	سہردہمی مہمالیکان بحری و جہرکھسی
	(1389/ک791ز)	(1390/ک792ز)	تیبین دناقہرا (۱۳۹۱-۱۳۸۹/ک۷۹۲-۷۹۱) بؤ چہندین جاران میر (حسام الدین) دھیتہ دانان و راکرن ژ پوستی
میر (شہاب الدین احمد بن اسد الہذبانی الکردی)	(1400/ک۸۰۲ز)	(1400/ک۸۰۲ز)	سہردہمی مہمالیکان جہرکھسی

لیستا ژیدهران

نیک: ژیدهرین ره سهن (عه ره بی)

تحقیق: عمر عبد السلام التدمري، بیروت، دار
الکتب العربي.

الزبيدي، محمد مرتضى الحسيني (ت: 1791/1205م)،
2001. تاج العروس من جواهر القاموس،
ت: جماعة من المختصين، كويت، وزارة الارشاد
والانباء.

السبكي، تاج الدين عبد الوهاب (ت: 771هـ/1370ز)،
1986. معيد النعم ومبيد النقم، بيروت، مؤسسة
الكتب الثقافية.

السحماوى، شمس الدين محمد (ت: 868هـ/1464ز)،
2009. الثغر الباسم في صناعة الكاتب والكاتب
المعروف باسم (المقصد الرفيع المنشأ الهادي
لديوان الإنشأ للخالدي)، تحقيق: د. أشرف محمد
انس، مراجعة: حسين نصار، القاهرة، مطبعة دار
الكتب الوثائق القومية.

السخاوي، شمس الدين محمد بن عبد الرحمن
(ت: 902هـ/1497ز)، 2001، البلدانيات، تحقيق:

حسام بن محمد القطان، السعودية، دار العطاء.
السيوطي، جلال الدين ابي الفضل عبد الرحمن
(ت: 911هـ/1506ز)، 1968. حسن المحاضرة
في تاريخ مصر والقاهرة، تحقيق: محمد ابو الفضل
ابراهيم، مصر، دار احياء الكتب العربية.

.....، 1994. كتاب في صفة صاحب الذوق السليم
ومسلوب الذوق اللينيم، ط2، بيروت، دار ابن حزم.
ابي شامة، شهاب الدين عبد الرحمن بن اسماعيل
(ت: 665هـ/1267ز)، 1997. كتاب الروضتين
في اخبار الدولتين النورية والصلاحية، تحقيق:
ابراهيم الزينبق، بيروت، مؤسسة الرسالة.

الصفدي، صلاح الدين خليل بن ابيك بن عبدالله
(ت: 764/1363م)، 1998. أعيان العصر و أعوان
النصر، تحقيق: علي أبو زيد و نبيل أبو عمشة،
دمشق، دار الفكر.

الصيرفي، علي بن داود (ت: 900هـ/1495م)، 1970.
نزهة النفوس والابدان في التواريخ الزمان، ت:
حسن حبشي، ط2، القاهرة، دار الكتب.

ابن الطقطقي، محمد بن علي بن طباطبا
(ت: 709هـ/1310م)، 1997. الفخري في الاداب
السلطانية والدول الإسلامية، تحقيق: عبد القادر محمد
مايو، بيروت، دار القلم العربي.

الظاهري، زين الدين عبد الباسط بن خليل
(ت: 920هـ/1514ز)، 2002. نيل الامل في ذيل

ابن الأثير، عز الدين أبو الحسن علي بن محمد بن عبد الكريم
الجزري (ت: 630هـ/1232م)، 1997م. الكامل
في التاريخ، تحقيق: عمر عبد السلام التدمري،
بيروت.

ابن اياس، محمد بن احمد (ت: 930هـ/1524م)، 1995،
نزهه الامم في عجائب الحكم، تحقيق: د. محمد زينهم
محمد عزب، القاهرة، مكتبة مدبولي.

.....، 1983. بدائع الزهور في وقائع الدهور،
تحقيق: محمد مصطفى، ط3، القاهرة، الهيئة المصرية
العامة للكتاب.

ابن تغري بردي، جمال الدين ابو المحاسن (ت: 874هـ/
1470م)، 1983. الدليل الشافي على المنهل
الصافي، تحقيق: فهمي محمد شلتوت، القاهرة.

.....، 1988، المنهل الصافي والمستوفى بعد الوافي،
تحقيق: نبيل محمد عبد العزيز، مركز تحقيق التراث.
- - - - -، د/ت. النجوم الزاهرة في ملوك مصر
والقاهرة، وزاره الثقافه والارشاد القومى المؤسسة
المصرية العامة.

ابن تيمية، احمد بن الحليم (ت: 728هـ/1328م)، 1418.
السياسة الشرعية في اصلاح الراعي والرعية،
تحقيق: علي بن محمد العمران، اشراف: بكر بن عبد
الله ابو زايد، تمويل: مؤسسة سليمان بن عبدالعزيز
الراجحي الخيرية، دار العلم الفوائد.

ابن حجر العسقلاني، شهاب الدين احمد بن علي بن محمد ابن
محمد بن علي بن احمد (ت: 852هـ/1448م)، د/ت.
الدرر الكامنه في اعيان المائه الثامنه، بيروت، دار
احياء.

.....، 1998. انباء الغمر بانباء العمر، تحقيق: حسن
حبشي، القاهرة.

ابن خلدون، ابو زيد ولي الدين عبد الرحمن بن محمد
(ت: 808/1406)، 1981. تاريخ ابن خلدون،
ضبط المتن و وضع الحواشي والفهارس: خليل
شحادة، مراجعة: سهيل زكار، بيروت، دار الفكر.

الداواداري، ابي بن عبد الله بن ابيك (ت: 736هـ/
1336م)، 1961. كنز الدرر وجامع الغرر،
تحقيق: اولرخ هارمان، القاهرة.

الذهبي، شمس الدين محمد بن احمد (ت: 748هـ/1348م)،
1993، تاريخ الاسلام ووفيات المشاهير الاعلام،

- ابن منظور، محمد بن کرم (ت: 711ھ/1312ز)، 1414. لسان العرب، الحواشی: للیازجی وجماعة من اخرون من اللغویین، ط3، بیروت، دار صادر. یاقوت الحموی، شہاب الدین ابو عبد اللہ، 1995. معجم البلدان، بیروت، دار الصادر.
- دوو: ژیدہرین لاوہکی (عہرہبی) و فہگواسنی** جومار، 1988. وصف مدینہ القاہرہ وقلعہ الجبل، ترجمہ: ایمن فواد سید، القاہرہ، مکتبہ الخانجی. حسن، قادر محمد، ۲۰۰۹. اسہامات الکرد فی الحضارۃ الاسلامیہ دراسۃ عن دور الکرد الحضاری فی مصر وبلاد الشام خلال عهد الممالیک البحریہ (648-784ھ/1250-1382م)، دھوک، سپیریز.
- حسین، عزت سلیمان، 2011. الکرد فی جیش الدولہ المملوکیہ، اربیل، من مطبوعات الاکادیمیہ الکردیہ.
- حسین، محسن محمد، 2012. بحوث فی التاریخ الکردی، اربیل.
- حماد، نزیہ، (1994)، نظریہ الولاية فی الشریعۃ الاسلامیہ، دمشق، دار القلم.
- حمزہ، ہانی، 2012. مصر المملوکیہ (658/ 1250: 1517/923م)، القاہرہ، دار العین.
- دعکور، عرب حسین، 2011. تاریخ الفاطمیین والزنکیین والایوبیین والممالیک وحضاراتہم، بیروت، دار النهضة العربیہ.
- ریمون، اندریہ، ۱۹۹۴. القاہرہ تاریخ حاضرہ، ترجمہ: لطیف فرج، القاہرہ.
- سید، ایمن فواد، ۲۰۱۵. القاہرہ خططها وتطورها العمرانی، القاہرہ، الھیئۃ المصریہ العامۃ للکتاب.
- سید، ایمن فواد، 2019. دولۃ سلاطین الممالیک فی مصر، القاہرہ، دار المصریہ اللبنانیہ.
- عبوش، فرہاد حاجی، 2010. الکرد فی المؤلفات المقریزی التاریخیہ دراسۃ تحلیلیہ، دھوک، مطبوعۃ سپیریز.
- قادر، کامل أسود، ۲۰۱۴. دور الکرد الحضاری فی مصر وبلاد الشام خلال عهد دولۃ الممالیک الجراکسہ (784-923ھ/1382-1517م)، اربیل.
- قاسم، قاسم عبدہ، 2015. فی تاریخ الایوبیین والممالیک، جیزہ، عین للدراسان والبعوث الانسانیہ والاجتماعیہ.
- الناطور، حسام محمد، 1998. دولۃ الممالیک فی عهد السلطان الظاہر برقوق، الاردن، یرموک.
- الدول، تحقیق: عمر عبدالسلام تدمری، بیروت، المکتبۃ العصریہ.
- العمری، شہاب الدین احمد بن یحیی (ت: 749ھ/1348م)، 1988. التعریف بالمصطلح الشریف، تحقیق: محمد حسین شمس الدین، بیروت، دار الکتب العلمیہ.
- العینی، بدر الدین محمود (ت: 855ھ/1451م)، 2002. برقوق مؤسس دولۃ الممالیک الجراکسہ (784-801ھ/1382-1398م) من خلال مخطوطۃ عقد الجمان فی تاریخ اهل الزمان، تحقیق: ایمان عمر شکری، القاہرہ، دار الصفوہ.
- ابی الفداء، عماد الدین اسماعیل بن علی بن محمود بن محمد ابن عمر بن شاہنشاه بن ایوب (ت: 7۳۲ھ/1332م)، د/ت. المختصر فی اخبار البشر، المطبوعۃ الحسینیہ المصریہ.
- ابن الفرات، ناصر الدین محمد بن عبد الرحیم (ت: 807ھ/1405م)، 1936 و 1938. تاریخ ابن الفرات، تحقیق: د. قسطنطین زریق، بیروت، المطبوعۃ الامیر کانیہ.
- الفیروزآبادی، مجد الدین محمد بن یعقوب (ت: 817ھ/1415م)، 2009. القاموس المحیط، رتبہ ووثقہ: خلیل مأمون شیحہا، بیروت، دار المعرفۃ.
- ابن قاضی شہبہ، تقی الدین ابی بکر بن احمد (ت: 851ھ/1447م)، 1977. تاریخ ابن قاضی شہبہ، تحقیق: عدنان درویش، دمشق.
- القلقشندی، احمد بن علی بن احمد الفزازی (ت: 821ھ/1418م)، 1914. صبح الاعشی فی صناعۃ الانشاء، القاہرہ، دار الکتب السلطانیہ.
- المقریزی، تقی الدین ابی العباس احمد بن علی بن عبد القادر العبیدی (ت: ۸۴۵ھ/1442م)، 1996، اتعاض الحنفا بأخبار الامۃ الفاطمیین الخلفاء، تحقیق: جمال الدین الشیال، القاہرہ.
- .....، ۱۹۹۷. السلوک لمعرفة دول الملوک، تحقیق: محمد عبد القادر عطا، بیروت، دار الکتب.
- .....، ۱۹۹۱، المقفی الکبیر، تحقیق: محمد الیعلاوی، بیروت، دار الغرب الاسلامی.
- .....، ۱۹۹۸، المواعظ والاعتبار بذكر الخطط والاثار المعروف (بالخطط المقریزیہ)، تحقیق: محمد زینہم ومدیحة الشرفاوی، القاہرہ، مکتبۃ مدبولی.

1517م)، دراسة تاريخية حضارية، رسالة ماجستير، جامعة ام القرى، مكة المكرمة. القطبي، عبد الرؤوف جبر، 2012. السجون في مصر وبلاد الشام في الدولتين الايوبية والمملوكية (٥٦٧-٩٢٣هـ/١١٧١-١٥١٧م)، رسالة الماجستير - غير منشور- كلية الاداب، جامعة الاسلامية، غزة.

شەش: ئەنسىكلوپېدىيا و فەرھەنگەن عەرەبى
حسنان حلاق و عباس صباغ، ١٩٩٩. المعجم الجامع في المصطلحات الايوبية والمملوكية والعثمانية ذات الاصول العربية والفارسية والتركية، بيروت، دار العلم للملايين.

الزبيدي، مفيد، 2009. موسوعة التاريخ المملوكي 648-923هـ، (عمان) الاردن، دار اسامة.

پينج: گوفار

بركات، عامر نجيب موسى، 2021، الحرافيش زمن المماليك، جامعة بير زينا.

الجواري، هادي حاتم جاسم محمد، 2022، الولاية الخاصة في الفقه الاسلامي، مجلة كلية اليرموك، المجلد

18، العدد 5

عبوش و باپير، فرهاد حاجى عبوش و سميره حسين باپير، ٢٠١٧. دور لأمرأ والقادة الكُرد في إدارة الدولة المملوكية في مصر وبلاد الشام بين القرون (7-9هـ/13-15م)، مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو، مجلد ٥، عدد ٣.

النبراوي، فتحية عبد الفتاح، 2012، تاريخ النظم والحضارة الإسلامية، عمان، دار الميسرة.

سى: ژيدهرين بياني

Holt and other, 2008. Ann K.S. Lambton and Bernard Lewis, The Cambridge University History of Islam, Cambridge University Press.

چوار: نامهيين نهكاديمي

احمد، على ماهر متولى، ٢٠٠٦. اسس تصميم العمائر السكنية في القاهرة في العصرين المملوكي والعثماني (دراسة أثرية معمارية)، اطروحة دكتوراه، جامعة القاهرة، كلية الآثار، قسم الآثار الاسلامية.

الحارثي، عدنان محمد فايز، 1988. اشراف احسام الدين السامرائي، اثر صلاح الدين الايوبي على التطور الحضاري والعمراني في المدينة القاهرة (564-589هـ/1168-1193م) رسالة مقدمة لأكمال متطلبات درجة الماجستير في الحضارة والنظم الاسلامية، جامعة ام القرى، كلية الشريعة والدراسات الاسلامية.

حسين، سميرة حسين باپير، 2013. الكُرد الكوران ودورهم السياسي والحضاري بين القرون (6-9هـ/12-15م)، رسالة الماجستير، فاكولتي العلوم الانسانية، جامعة دهوك.

دعدع، سحر بنت علي محمد، 2006، ولاة القاهرة الكبرى خلال عصر المملوكي (648-923هـ/1250-

ولاية القاهرة من الكرد في العصر المملوكي (٦٤٨-٩٢٣هـ/١٢٧٠-١٥١٧م)

الخلاصة

العصر الكردي كان احدى العناصر البارزة في الدولة المملوكية (648-923هـ/1250-1517م)، وكان لهم شأن في تدبير أمور الدولة، وكان منصب (الولاية) من أهم المناصب التي ترك الكرد فيه بصمة واضحة، علماً بان هناك من الشخصيات الكردية قد تولى منصب الولاية في الفترة الأيوبية، وكان هذا سبباً في كفاءة وخبرة بعضهم في ادارة منصب الولاية في العصر المملوكي. يحاول البحث ابراز الشخصيات الكردية التي كانت لها دور في تولى منصب الولاية في مدينة (القاهرة)، في فترة المماليك البحرية والجركسية، والتركيز على أهم الشخصيات الكوردية التي كانت لها تاثير في الاحداث السياسية، واعتماد سلاطين المماليك عليهم في القاهرة خاصة في تدبير أمور الدولة، وأخذ مشورتهم واقتراحاتهم وخبرتهم في تولى منصب الولاية، وكانت لقبيلة الكورد الكورانية الدور الكبير والفعال في هذا المنصب.

الكلمات الدالة: الكورد، المماليك، الولاية، القاهرة، الكوراني

THE KURDS AND THE GOVERNORSHIP POSITION IN CAIRO IN THE MAMLUK PERIOD(648-923A.H\1250-1517A.D)

DILMAN YOUSIF AHMED and LULAV MUSTAFA SALEM

Dept. of History, Faculty of Humanities, University of Zakho, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

The Kurdish element was one of the prominent elements in the Mamluk state (648-923A.H\1250-1517A.D), and they had an important role in managing the affairs of the state, and the position of governor was one of the most important positions in which the Kurds left a clear mark, noting that there were Kurdish figures who held the position of guardianship in the Ayyubid period, and that was the reason why some of them were competent and experienced in managing the position of guardianship in the Mamluk era.

The research attempts to highlight the Kurdish figures who had a role in assuming the position of governor in the city of Cairo during the Bahri and Circassian Mamluk period, and to focus on the most important Kurdish figures who had an influence on political events, and the dependence of the Mamluk sultans on them in Cairo, especially in managing state affairs, and taking their consults, suggestions and experiences that helped to assume the position of governor, and the Kurdish tribe (Gorani) played a major and effective role in this position.

KEYWORDS: Kurds, Mamluk, Period, Cairo, Gorani.